

KIRÁLY ESZTER

Hat évtized az ELTE jogi karán

Konferencia a kilencvenéves Király Tibor professzor tiszteletére

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszéke 2010. október 8-án tudományos konferenciát rendezett a nemrégiben a kilencvenedik születésnapját ünneplő *Király Tibor* tiszteletére. A cím a valóságot tükrözi: az ünnepelt immár hatvan éve tevékenykedik töretlen alkotókedvvel a tudományos pályán. Az előadótermekben ugyan már nincs közvetlenül jelen, de a több kiadást megért büntetőeljárás tankönyve révén továbbra is részt vesz a hallgatók képzésében. A hagyományokhoz híven, egykori hallgatói és munkatársai konferenciával kívántak megemlékezni e kétszeresen is jelentős évfordulóról.

Az esemény levezető elnökének feladatát *Erdei Árpád* professor emeritus vállalta magára, aki Király Tibor meghívására lett egykori hallgatóból a tanszék munkatársa.

A köszöntések sorát *Mezey Barna* rektor nyitotta meg. Méltatta Király Tibornak az egyetem vezetésében betöltött szerepét, majd személyes kapcsolatokra utalva egyebek közt elmondta, hogy egykori professzora szemináriumi csoportjának vizsgatérő hallgatója volt.

Ez után *Király Miklós* dékán mondott köszöntőt, felidézve Király Tibor 1961-től 1967-ig, majd 1976-tól 1980-ig tartó tízéves dékáni működését.

Végül *Gönczöl Katalin* egyetemi tanár egy korábbi interjú kapcsán beszélt Király Tibor tudományról vallott nézeteiről. Megemlékezett arról, hogy jelentős szerepet játszott az önálló kriminológiai tanszék létrehozásában az ELTE-n, 1983-ban pedig határozott időre elvállalta az akkor megalakuló Magyar Kriminológiai Társaság alapító elnöki posztját. Köszönetképpen Gönczöl Katalin átadta az ünneplőnek a társaság emléklapját.

A laudációk után került sor a tudományos előadásokra. Az előadóknak meglehetősen szűkre szabott időkeret állt rendelkezésükre, mert a szervezők nem akarták túlságosan megterhelni a hallgatóságot: a pályatársakat, egykori és jelenlegi munkatársakat, hozzátartozókat, barátokat és volt hallgatókat. Összességében így is csaknem négy órát vett igénybe az esemény lebonyolítása. A konferencián elhangzott előadások részletes ismertetésére természetesen nincs módom, ezért csupán kivonatos bemutatásukra vállalkozom.¹

¹ A szerkesztőség szándéka, hogy néhány előadást teljes terjedelemben megjelentet a *Belügyi Szemle* hasábjain.

Kabódi Csaba nyitó előadásában – a címnek megfelelően – Király Tibor első monográfiájáról, annak a tudományra és a büntetőeljárásra gyakorolt hatásáról beszélt. Kiemelte, hogy Király Tibor 1962-ben megjelenő *A védelem és a védő a büntetőügyekben* című munkája korszakos jelentőségűnek számított. Külön érdeme, hogy az abban kifejtettek nemcsak az adott korszak, hanem a mai kor ügyvédei számára is fontosak. Megemlékezett Király Tibornak az 1973-as és az 1998-as Be-kodifikációban betöltött szerepéről, de hozzátette, hogy a végeredményt nem hagyták érintetlenül a tudományt felülíró politikai törekvések. Úgy vélte, hogy az ügynevezett „professzori tervezet” méltóképpen zárta le az előkészítő bizottság munkáját, ám erre kedvezőtlen hatást gyakoroltak a jogalkotási mechanizmus későbbi állomási és a különböző módosítások. A tanszékvezető ezzel megnyitotta azt a keretet, amelyet Hack Péternek ugyancsak a védőkkel foglalkozó előadása zárt.

A *magánszférához való jog és a bűnüldözés határai* címmel Bárd Károly figyelemre méltó megállapításokat tett arról az elmúlt két évtizedben tapasztalható tendenciáról, amelynek nyomán megdőlni látszik az egykoron szabadságunk alapjának és lényegének tartott magánszféra érinthetlenségének elve. A büntetőeljáráshoz kapcsolódva arra a kérdésre kereste a választ, hogy mennyiben járul ez hozzá a terhelti jogok szűkítéséhez, s milyen védelmet nyújt ez ellen az Európai emberi jogi egyezmény és az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjoga.

A konvenció 8. cikke a magánélethez való jogot szigorú feltételek mellett korlátozható jogként garantálja. A bíróság döntéseit elemezve bemutatta, hogy a túlzó korlátozásoknak útját állja a strasbourgi joggyakorlat: megszüntette a „magán-” és a hivatali szféra közötti éles választóvonalat (aminek az ügyvédi irodában tartott házkutatás kapcsán lehet jelentősége); a magánéletbe való beavatkozásnak minősítette az ujjlenyomatok és DNS-minták bűnügyi célú megőrzését; elutasította a bebörtönzöttek jogai inherens korlátozásának az elvét; a magánszférába történő büntetőeljárás-beli beavatkozás arányosságának megítélését a bűncselekmény súlyától tette függővé.

Rámutatott azonban arra is, hogy a bíróság sok esetben tartózkodott a kényesebb kérdések megválaszolásától. A jogellenesen szerzett bizonyítékok kizárásával kapcsolatban pedig reményét fejezte ki, hogy a jelenleg készülő uniós irányelv pótolni fogja az egyelőre hiányzó minimumstandardokat.

A soron következő Farkas Ákos mindenekelőtt az ünnepelthez fűződő élményeit eleventette fel. Szólt a Király Tibor által a fiatal oktatók számára létrehozott szakmai műhelyről: szorgalmas látogatójaként alapozta meg a tudását az 1980-as években. Beszélt a saját részvételéről az 1998. évi XIX. törvény kodifikációs munkálataiban, amelynek előkészítő bizottságában Király Tibor társelnök volt. Az ünnepelt tudományos munkásságát olyan nagy elődökéhez hasonlította, mint Balogh Je-

nő vagy Finkey Ferenc, s alkotókészségének megőrzését bizonyítja Vuchetich Mátyás XIX. század eleji kétkötetes, latin nyelvű tankönyvének az elmúlt két évben megjelent magyar fordításának elkészítése.

Előadása második felében a büntetőeljárás garanciák fontosságát hangsúlyozta. Német, magyar, angol és amerikai kutatásokra hivatkozva azonban arra világított rá, hogy még a garanciális szabályok megtartása mellett előfordulhatnak bírói tévedések. Az Egyesült Államokban és Angliában a hibák elemzése során feltárták, hogy gyökereik az eljárás korábbi, nyomozási szakaszából eredeztethetők. A büntető igazságszolgáltatás Magyarországon sem példátlan tévedéseinek vizsgálata azonban mindmáig várat magára – vetette ezt az adósságot a tudomány és a gyakorlat szemére Farkas Ákos.

Nagy Ferenc *Fogvatartotti ráták nemzetközi összehasonlításban* címmel újszerű megközelítésben ismertette az egyes országokban a százezer lakosra jutó fogvatartotti arányszámok kapcsán megfigyelhető tendenciákat. Bemutatta a fogvatartotti ráta alakulásával összefüggésbe hozható tényezőket. Elmondta, hogy az EU-tagállamok átlagos fogvatartotti rátája 123, ehhez képest elretentő példaként említette az Egyesült Államokat, ahol az az 1970-es évek óta ennek sokszorosára, 2008-ra 753-ra emelkedett. Ez a tömeges bebörtönzés politikájának tulajdonítható, hiszen a ráköltött dollármilliárdok ellenére nem járult hozzá a bűnözés felszámolásához, és egyre többen ismerik fel a büntetőpolitikai szemléletváltás szükségességét.

A ráták alapján csoportokat állított fel az európai országok között: *alacsony* (80-ig, például a skandináv országok), *átlagos* (80–100, például Németország vagy Franciaország), *magas* (100–150, például Olaszország vagy Románia), *kiemelkedően magas* (150–200, például Anglia vagy Spanyolország) és *extrém* rátájú (keletközép-európai országok, valamint Oroszország a maga 598-as rátájával) kategóriákba sorolva őket. Az utóbbi tizenöt évben a legtöbb európai államban tapasztalható emelkedő tendencia magyarázatára tett kísérletek azt igazolták, hogy a fogvatartotti ráták nem magyarázhatók egyetlen faktorial, a bűnözési ráták változásával. Sokkal inkább „különböző okok komplex interakciójának az eredményei”, amelyek között találunk külső (például társadalmi, gazdasági, demográfiai változások), belső (például bünyildözés, itélkezés, kriminálpolitika változásai) és köztes (például tömegmédiá, közvélemény) faktorokat. A legalacsonyabb rátájú skandináv országok esetében azt láthatjuk, hogy a jóléti államokban az „azonosak” társadalma kevésbé kész tagjait szigorú büntetéssel sújtani. Ezzel szemben ott, ahol szakadék tátong a különböző társadalmi rész csoportok között, a mások megbüntetésére törekvő szemlélet dominál.

Tóth Mihály a Király Tibor életművéből felvillantott gondolattrövedékek köré építette fel előadását. Egyszerre volt személyes hangú és tartalmában elgondolkodtató, egyúttal előadómódjával is kiváltotta a hallgatóság osztatlan tetszését.

Első téziseként a bűnnek és a büntetésnek a társadalomban örökké jelenlevő voltáról elmélkedett. A bűnözés elviselésére, megelőzésére és korlátozására képes és megfelelő eszközök megtalálása küzdelmes feladat, de a feladása helyett arra buzdított, tanuljunk a nálunk bölcsőbbektől kiegyensúlyozott és elfogadó szemléletet, mindeközben azt sem feledve, ami megváltoztatandó. Elérendő célként a szélsőségektől tartózkodó humanista büntetőjog megteremtését állította, amely – úgy vélte – egyedül a Király Tibor által megvalósított egyetemes, saját szakterületén messze túlmutató szemlélet segítségével valósítható meg.

A különböző büntetőjogi iskolák között jelenleg is heves harcok dúlnak a tetterányos büntetés korrekciós tényezői körül. A feltétlen szigor hívei a hatékonyságot elsősorban az elrettentéstől és a megtorlástól várják, a reszocializáció képviselői ezzel szemben a nevelés és a társadalmi környezet pozitív hatásait előtérbe állítva a büntetőjog kiváltásáról, helyettesítéséről beszélnek. Tóth Mihály felhívta a figyelmet ennek a differenciálás nélküli általánosításnak a hamisságára. Ahogyan fogalmazott, „önmagában nem megoldás sem a zéró tolerancia, sem pedig a teljes tolerancia”. Ehelyett mértéktartó és arányos módon mindkét törekvés párhuzamos instrumentumainak következetes kidolgozására és folyamatos továbbfejlesztésére kellene törekedni. Nem egy a két büntetőjogi ideológiát összeegyeztető langyos szemléletre van azonban szükség, hanem annak felismerésére, hogy az egyes, egymástól markáns különbségekkel elválasztható elkövetői csoportok más és más büntetőjogi eszközrendszer révén kezelhetők. Differenciált, többlépcsős intézményhálózat kiépítése lenne kívánatos, amelyben a jogalkalmazók is nagy szerepet kapnának az adott esetben legmegfelelebbnek bizonyuló, büntetőjogi vagy esetleg azon kívüli instrumentum kiválasztásában.

Végül – ismét Király professzorra hivatkozva – őva intette a jogalkotói az eljárásjogi kompromisszumoktól, amelyek formálissá tehetnek eredeti formájukban igazolható és működőképes processzuális eszközöket.

Előadását a Király Tibor 1988-ban megjelenő, *A büntetőhatalom korlátai* című írásából vett idézettel zárta: „Amikor egy társadalom feszültségekkel van teli, könnyen támadnak benne olyan képzelgések, hogy a büntetőhatalom általános gyógyírként felhasználható; pedig ez csak segédeszköz....[E]gyes bűnököt megtorolhat, embereket félreállíthat, de ahhoz gyenge, hogy megjavítsa a közmorált és közömbösítsen társadalmi törvényeket.”²

Györgyi Kálmán az OLAF-ról szóló előadásának témaválasztását azzal indokolta, hogy az Európai Csalás Elleni Hivatal 11 évvel ezelőtt jött létre, ám sokak számára a mai napig homályos a szervezet mibenléte, felépítése, feladatköre, eljárása. Az Európai Unió százmillió eurót meghaladó éves költségvetése jócskán ad módot

² Király Tibor: *A büntetőhatalom korlátai*. Magyar Jog, 1988/9., 742. o.

a pénzügyi eszközökkel való visszaélésre, ezért az OLAF létjogosultsága talán nem is szorul különösebb magyarázatra. Hangsúlyozta, hogy e szervezet nem rendőrség, nem vádhatóság és nem is bíróság. Éltre hívása az Európai Parlament, az Európai Bizottság és a Tanács bábáskodásával zajlott, de az ellenőrzési feladatokat a felügyelőbizottság látja el, s ez garantálja a működéshez szükséges függetlenséget. Az OLAF együttműködik a tagállamokkal és más uniós szervekkel, a folyamatosan fejlődő vizsgálati módszerek pedig hozzájárulnak tevékenységének hatékonyságához. Bemutatta azt is, hogy Magyarország milyen módon működik közre az OLAF tevékenységében. Az előadás az EU intézményrendszerét behatóan ismerők és az abban kevésbé járatosak számára egyaránt rendkívül informatív volt.

Ez után *Holé Katalin* a „biztonság mint első számú szabadságjog” modern mítoszt vette szemügyre. Király Tibor egyik munkájából idézett gondolatokból, mégpedig abból indult ki, hogy a büntetőeljárás-jognak a bűnözők elleni fellépés során kényes egyensúly megteremtésére kell törekednie – gondoskodni kell a felelősségre vonásukról, s mindeközben ügyelni arra is, hogy jogaikat a hatalom alaptalanul és mértéktelenül ne korlátozza.

Ezzel állította szembe azt a XXI. századi közjogi jogalkotásban mutatkozó tendenciát, amely az alapjog-korlátozásokat olyan globális veszélyforrásokra hivatkozva próbálja legitimálni, mint a „szervezett bűnözés” vagy a „nemzetközi terrorizmus”. Utalt arra, hogy az Európai Unió a „a szabadság, a biztonság és a jog térsége” koncepció alapszerződésbe foglalásával a biztonság fogalmát kvázi alkotmányos értékévé emelte, s hogy a 2004-es hágai program nyomán bekövetkező paradigmaváltás következtében elsődleges célként a biztonság megerősítését jelölte meg.

Rámutatott, hogy az említett mítosz az ártatlanság védelme, valamint a személyi szabadságjogok sérelmének a gyökere. Alapvető problémának látta, hogy az uniós jogegységességi kísérletek következtében megszűletett minimumszabályok messze elmaradnak a tagállamok alkotmányos előírásaitól, így a jogállamiság garanciája a széles körű mérlegelési jogkörrel felruházott nemzetijog-alkotó kezében van. A magyar büntetőeljárás kódexről ebből a szempontból elmondható, hogy némely átgondolatlan módosítás ellenére lényegileg megfelel a jogállamiság kritériumainak, és az alkotmányos értékeket az Alkotmánybíróság vigyázza.

Következtetéseit Király Tibor szavaival nyomatékosította, aki rámutatott, hogy a jogállamban is jelenlévő bűnözés leküzdésére *„[s]okan sokféle receptet írnak fel, sokan a bűnmegelőzés komplex programjait dolgozták ki és hisznek a sikerükben. De mindez olyan, mint gát a folyó mentén, amely az áradást nem szünteti meg, csak összébb szorítja.”*³

3 Király Tibor: Jogalkotás és jogállam. In: Király Tibor: Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból, ahogy magukon viselik a korszakok bélyegét. EITE ÁJK, Budapest, 2005, 233–255., 243–244. o.

Az előadók sorát Hack Péter zárta, aki a védelem jogának mai megvalósulását vizsgálta. Feltette a kérdést, vajon a jogalkotó és a jogalkalmazók szem előtt tartják-e Király Tibor ötven évvel ezelőtt leírt megállapításait, miszerint „[a] büntetőügynek a sorsától emberek sorsa függ”. Figyelmeztetett arra, hogy nem lehet szó nélkül hagyni az alapvető jogoknak a büntetőhatalom nevében történő aránytalan korlátozását.

„A terhelt ügyféllé valóban csak a védő közreműködésével válik” – Hack Péter szerint ez a Király Tibor által megfogalmazott gondolat adja a védői szerep jelentőségét. Az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Alkotmánybíróság döntésein keresztül rávilágított, hogy az igazságos és tisztességes eljárást garantálni hivatott kötelező védelem eseteiben az állam csupán a védő kirendelésével még nem teljesíti a kötelezettségét, gondoskodnia kell arról is, hogy a védelemhez való jog hatékony legyen. Számos empirikus kutatás eredményével szemléltette a meghatalmazott és a kirendelt védő tevékenységében mutatkozó különbségeket. Hiányolta a kirendelt védők munkájának megfelelő ellenőrzését, erre vonatkozóan ismertetett bizonyos megoldási javaslatokat. Király Tiborhoz intézett jókívánságában sokak nevében szólt, amikor azt mondta, reméli, hogy a professzor az igazságszeretet, méltányosság és humánus ösvényén még sokáig egyengetni fogja tanítványai útját.

A konferencia végén Erdei Árpád az elhangzottakhoz hozzáfűzte, hogy a Király Tibor iránti tisztelet jegyében a születésnapokon szokásos virágcsokor vagy torta helyett az előadók szimbolikus ajándékkal, előadásaitkal készültek, és remélhetőleg elnyerték az ünnepelt tetszését.

Ezek után maga Király Tibor mondott köszönetet, és elismerését fejezte ki az előadóknak. Önmagát a XIX. és XX. század fordulóján a büntetőeljárás-jog tudományában uralkodó nézetek követőjének vallotta. Örömmel állapította meg, hogy gondolatai a tudomány mai művelői körében termékeny talajra letek és továbbfejlődtek, de figyelmeztetett a jogtudomány és a jogászok felelősségére. Mondani valóját a *Büntetőítélet a jog határán* című könyve zárómondatának a felidézésével zárta: „Ha a büntetőeljárásban megtartják az általánosan nemzetközileg is elfogadott elveket; ha a bizonyítás nem aljasodik kényszervallatássá, a védő meri ellátni tisztségét, és a bíró megőrzi méltóságát, bizalmat kelt az igazságszolgáltatás iránti és reményt gyűjt az ítéletre várókban.”